

Mircea Eliade

ISTORIA
CREDINȚELOR
ȘI IDEILOR
RELIGIOASE

1

De la epoca de piatră
la misterele din Eleusis

Traducere de Cezar Baltag

POLIROM
2011

Cuprins

<i>Lista abrevierilor</i>	9
<i>Prefață la traducerea românească</i>	13
<i>Cuvânt înainte</i>	17

CAPITOLUL UNU

<i>La început... Comportamente magico-religioase ale paleantropilor</i>	21
---	----

1. <i>Orientatio</i> . Unelte de făcut unelte. „Domesticirea” focului 21 • 2. „Opacitatea” documentelor preistorice 23 • 3. Semnificațiile simbolice ale mormintelor 26 • 4. Controverse în jurul depozitelor de oase 29 • 5. Picturile rupestre : imagini sau simboluri ? 32 • 6. Prezența feminină 35 • 7. Rituri, gândire și imaginație la vânătorii paleolitici 37
--

CAPITOLUL DOI

Cea mai îndelungată revoluție : descoperirea agriculturii.

<i>Mezoliticul și neoliticul</i>	43
--	----

8. Un Paradis pierdut 43 • 9. Lucru, tehnologie și lumi imaginare 46 • 10. Mașterirea de la vânătorii din paleolitic 48 • 11. Cultivarea plantelor alimentare. Mituri de origine 49 • 12. Femeia și vegetația. Spațiu sacru și reînnoirea periodică a Lumii 52 • 13. Religii neolitice în Orientul Apropiat 56 • 14. Edificiul spiritual al neoliticului 59 • 15. Contextul religios al metalurgiei : mitologia epocii fierului 62
--

CAPITOLUL TREI

<i>Religiile mesopotamiene</i>	66
--------------------------------------	----

16. „Istoria începe în Sumer...” 66 • 17. Omul în fața zeilor săi 68 • 18. Primul mit al Potopului 71 • 19. Coborârea în Infern : Inanna și Dumuzi 72 • 20. Sinteza sumero-akkadiană 75 • 21. Crearea Lumii 77 • 22. Sacralitatea suveranului mesopotamian 80 • 23. Ghilgameș în căutarea nemuririi 83 • 24. Destinul și zeii 86
--

CAPITOLUL PATRU

<i>Ideii religioase și crize politice în Egiptul antic</i>	90
--	----

25. Miracolul de neuitat : „Prima Oară...” 90 • 26. Teogonii și cosmogonii 92 • 27. Răspunderile unui zeu intrupat 94 • 28. Ascensiunea Faraonului la Cer 98 • 29. Osiris, zeul asasinat 100 • 30. Sincopa : anarhie, disperare și „democratizarea” victiilor de dincolo de mormânt 103 • 31. Teologia și politica „solarizării” 105 • 32. Akhenaton sau Reforma ratată 108 • 33. Sinteza finală : asocierea Ra-Osiris 110
--

CAPITOLUL CINCI

<i>Megaliti, temple, centre ceremoniale : Occidentul Europei, regiunea Mediteranei, valea Indusului</i>	114
---	-----

34. Piatra și banana 114 • 35. Centre ceremoniale și construcții megalitice 117 • 36. „Enigma megalitiilor” 119 • 37. Etnografie și preistorie 121 • 38. Primele orașe din India 123 • 39. Concepții religioase protoistorice și paralelele lor în hinduism 125

- 40. Creta : grote sacre, labirinturi, zeițe 127 • 41. Trăsături caracteristice ale religiei minoice 130 • 42. Continuitatea structurilor religioase preeleneice 133

CAPITOLUL ȘASE

Religiile hitiților și ale canaaneenilor 135

- 43. Simbioză anatoliană și sincretism hittit 135 • 44. „Zeul care dispare” 137 • 45. Învingerea Dragonului 138 • 46. Kumarbi și suveranitatea 140 • 47. Conflicte între generații divine 142 • 48. Un panteon canaanean : Ugarit 143 • 49. Baal câștigă suveranitatea și triumfă asupra Dragonului 146 • 50. Palatul lui Baal 148 • 51. Baal se confruntă cu Mot : moartea și reînnoirea la viață 149 • 52. Viziunea religioasă canaaneană 151

CAPITOLUL ȘAPTE

„Când Israel era copil...” 154

- 53. Primele două capitole din *Geneza* 154 • 54. Paradisul pierdut. Cain și Abel 157 • 55. Înainte și după Potop 159 • 56. Religia Patriarhilor 161 • 57. Avraam, „Tatăl credinței” 164 • 58. Moise și ieșirea din Egipt 166 • 59. „Eu sunt cel ce sunt” 168 • 60. Religia sub Judecători : prima fază a sincretismului 172

CAPITOLUL OPT

Religia indo-europenilor. Zeii vedici 175

- 61. Protostoria indo-europenilor 175 • 62. Primul panteon și vocabularul religios comun 177 • 63. Ideologia tripartită indo-europeană 179 • 64. Arienii în India 182 • 65. Varuṇa, divinitate primordială : Devii și Asurii 185 • 66. Varuṇa : Rege Universal și „magician” : „ṛta” și „maya” 186 • 67. Șerpi și Zei. Mitra, Aryaman, Aditi 188 • 68. Indra, învingător și demiurg 190 • 69. Agni, preotul Zeilor : foc sacrificial, lumină, inteligență 192 • 70. Zeul Soma și băutura „nemuririi” 194 • 71. Cei doi Mari Zei din epoca vedică : Rudra-Śiva și Viṣṇu 196

CAPITOLUL NOUĂ

India înainte de Gautama Buddha : de la sacrificiul cosmic

la suprema identitate ātman-brahman 199

- 72. Morfologia ritualurilor vedice 199 • 73. Sacrificiile supreme : „*aśvamedha*” și „*puruṣamedha*” 201 • 74. Structura inițiativă a ritualurilor : consacrarea (*dīkṣā*), ungerea regelui (*nīkṣāṇa*) 203 • 75. Cosmogonii și metafizică 206 • 76. Doctrina Sacrificiului în textele *Bṛāhadāraṇyaka* 209 • 77. Eshatologie : identificarea cu Prajāpati prin sacrificiu 211 • 78. „*Tapas*” : tehnică și dialectică a vieții austere 213 • 79. Asceți și extatici : „*muni*”, „*vrātya*” 216 • 80. Upanișadele și căutările *ṛṣi*-lor : cum să ne eliberăm de „roadele” actelor noastre 218 • 81. Identitatea „*ātman*”-*brahman* și experiența „luminii interioare” 220 • 82. Cele două modalități ale lui Brahman și misterul lui *ātman*, „captiv” în Materie 223

CAPITOLUL ZECE

Zeus și religia greacă 226

- 83. Teogonie și lupte între generații divine 226 • 84. Triumful și suveranitatea lui Zeus 228 • 85. Mitul semințiilor primordiale. Prometheus. Pandora 231 • 86. Consecințele sacrificiului primordial 234 • 87. Omul și destinul. Semnificația „bucuriei de a trăi” 236

CAPITOLUL UNSPREZECE

Olympicii și eroii 240

- 88. Marele zeu decăzut și fierarul-vrăjitor : Poseidon și Hefaistos 240 • 89. Apollon : contradicțiile reîmpăcate 243 • 90. Oracole și purificare 245 • 91. De la „viziune” la cunoaștere 247 • 92. Hermes, „însoțitorul omului” 249 • 93. Zeițele I : Hera, Artemis 251 • 94. Zeițele II : Atena, Afrodita 253 • 95. Eroii 256

CAPITOLUL DOISPREZECE

Misterele din Eleusis 262

95. Mitul: Persephone în Infern 262 • 97. Inițierile: ceremonii publice și ritualuri secrete 265 • 98. Pot fi cunoscute Misterele? 266 • 99. „Secrete” și „Mistere” 269

CAPITOLUL TREISPREZECE

Zarathustra și religia iraniană 272

100. Enigmele 272 • 101. Viața lui Zarathustra: istorie și mit 275 • 102. Extaz șamanic? 277 • 103. Revelația lui Ahurâ Măzdâ: omul e liber să aleagă între bine și rău 278 • 104. „Transfigurarea” lumii 280 • 105. Religia Ahemenizilor 284 • 106. Regele iranian și sărbătoarea Anului Nou 286 • 107. Problema Magilor, Sciții 288 • 108. Aspecte noi în mazdeism: cultul Haomei 289 • 109. Exaltarea zeului Mithra 290 • 110. Ahurâ Măzdâ și sacrificiul eshatologic 292 • 111. Călătoria sufletului după moarte 294 • 112. Învierea corpurilor 296

CAPITOLUL PAISPREZECE

Religia lui Israel în epoca regilor și a profetilor 299

113. Regalitatea: apogeul sincretismului 299 • 114. Iahve și creatura sa 301 • 115. Iov, dreptul pus la încercare 303 • 116. Vremea profetilor 305 • 117. Amos ciabanul; Osea cel-neiabit 308 • 118. Isaia: „o rămășiță din Israel” se va întoarce 310 • 119. Făgăduința dată lui Ieremia 312 • 120. Căderea Ierusalimului; misiunea lui Iezechiel 314 • 121. Valorizarea religioasă a „terorii istoriei” 316

CAPITOLUL CINCISPREZECE

Dionysos sau beatitudinile regăsite 318

122. Epifanii și ocultări ale unui zeu „de-două-ori-născut” 318 • 123. Arhaismul câtorva sărbători publice 321 • 124. Euripide și cultul orgiastic dionysiac 323 • 125. Când grecii redescoperă prezența Zeului... 327

Tabloul problemelor

Bibliografii critice 333

Index 413

Divinitățile se distingeau prin forța terifiantă și luminoasă care emana de la ele (cf. „Splendoarea divină”, *Melammu*, § 20). Panteonul era vast, dar despre anumiți zei nu se știe nimic în afară de numele lor. Fiecare oraș important constituia reședința principală a unei zeități, înconjurată, desigur, de alte personaje divine. Ca pretutindeni în Orientul Apropiat antic, divinitățile „locuiau” în temple; preoții și acoliții lor erau însă însărcinați să-i spele, să-i îmbrace, să-i hrănească și să-i distreze cu dansuri și muzică. Din vreme în vreme, zeii își părăseau templele și călătoreau; câteodată, aceste absențe puteau fi invocate pentru a explica eșecul anumitor cereri.

Panteonul era conceput ca o mare familie, având în fruntea sa primul cuplu, patronii țării hittite: Zeul Furtunii și o Mare Zeiță. Zeul Furtunii era cunoscut mai ales sub numele său hurrit, Teșub, nume pe care îl vom folosi cu precădere. Soția sa se numea, în limba hurrită, Hepat. Animalele lor sacre – taurul, și, pentru Hepat, leul (sau pantera) – își confirmă continuitatea din preistorie (cf. § 13). Cea mai de seamă Mare Zeiță era cunoscută sub numele de zeiță „solară” din Arinna (în limba hattî, Wurusema). În fond, ea era o epifanie a *aceleiași* Zeițe-Mamă², pentru că este exaltată ca „regină a țării, regină a Pământului și a Cerului, protectoare a regilor și reginelor țării Hattî” etc. Probabil că „solarizarea” reprezintă un act de omagiu, efectuat când zeița din Arinna a devenit patroana regatului hittit.

Ideograma babiloniană „Iștar” era utilizată pentru a desemna numeroasele zeițe locale, cărora li se ignoră numele anatoliene. Numele hurrit era Șanșka. Dar trebuie ținut seamă de faptul că Iștar babiloniană, zeiță a dragostei și a războiului, era cunoscută în Anatolia; prin urmare, în anumite cazuri, avem de-a face cu un sincretism anatolo-babilonian. Zeul-Soare, fiul lui Teșub, era considerat, la fel ca și Șamaș, apărător al dreptului și al justiției. Nu mai puțin popular era Telipinu, el însuși fiu al lui Teșub, al cărui mit ne va reține mai încolo.

În ceea ce privește viața religioasă, izvoarele nu ne informează decât asupra cultului oficial. Rugăciunile, al căror text s-a păstrat, aparțin exclusiv familiilor regale. Altfel zis, ignorăm credințele și ritualurile populare. Totuși nu ne putem îndoii de rolul cuvenit zeițelor fecundității și zeului furtunii. Sărbătorile legate de anotimpuri, mai ales sărbătoarea de Anul Nou (*purulli*), erau celebrate de către rege, care-i reprezenta pe cuceritorii ariofoni; dar ceremonii asemănătoare se practicau în țară din neolitic.

2. Într-o frumoasă rugăciune, regina Puduhepa o identifică pe zeița din Arinna cu Hepat (cf. traducerea lui A. Goetze, ANET, p. 393). Este, totuși, singura mărturie în acest sens; în ritualuri și în listele de ofrande, numele celor două zeițe sunt citate unul după altul. Fapt care poate să se explice prin importanța dobândită, sub suveranii hittiti, de către cele două celebre epifanii ale Zeiței-Mame.

„Magia neagră” era interzisă prin Codul Legilor; vinovații erau executați. Lucru care confirmă, indirect, extraordinarul renume de care se bucurau, în mediile populare, anumite practici arhaice. Dimpotrivă, un număr considerabil de texte descoperite până în prezent probează că „magia albă” era deschis și din plin practică; ea comporta mai ales ritualuri de purificare și de „îndepărtare a răului”.

Prestigiul și rolul religios al regelui sunt considerabile. Suveranitatea este un dar al zeilor. „Mie, Regelui, zeul furtunii și zeul-Soare mi-au încredințat țara și casa... Zeii mi-au dat mie, Regelui, ani mulți. Acești ani nu au limită”³. Regele este „iubit” de un mare zeu. (Totuși „descendența divină” fictivă, de tip mesopotamian, nu este atestată.) Prosperitatea sa este identificată cu aceea a întregului popor. Suveranul este vicarul zeilor pe pământ; pe de altă parte el reprezintă poporul înaintea panteonului.

Nici un text descriind ceremonialul sacralizării n-a fost regăsit, dar se știe că suveranul era uns cu ulei, îmbrăcat cu un costum special și încoronat; în cele din urmă el primea un nume regal. Suveranul era și mare preot și singur, ori cu regina, el celebra cele mai importante sărbători ale anului. După moartea lor, regii erau divinizați. Vorbindu-se despre moartea unui rege se spunea că „devenise zeu”. Statuia sa era plasată în templu și suveranii care domneau îi aduceau ofrande. După anumite texte, regele era considerat, în timpul vieții sale, drept o încarnare a strămoșilor săi divinizați⁴.

44. „Zeul care dispăre”

Originalitatea gândirii religioase „hittite”⁵ se lasă surprinsă mai ales din reinterpretarea câtorva mituri importante. O temă dintre cele mai notabile este aceea a „zeului care dispăre”. În versiunea cea mai cunoscută, protagonistul este Telipinu. Alte texte conferă acest rol tatălui său, zeul furtunii, ori zeului solar sau anumitor zeițe. Fondul mitic – ca și numele de Telipinu – este hattian. Redactările hittite au fost compuse în legătură cu diferite ritualuri, altfel spus recitarea mitului juca un rol fundamental în cult.

Începutul narațiunii⁶ fiind pierdut, nu se știe de ce Telipinu s-a decis să „dispară”. Poate pentru că oamenii îl iritaseră. Dar urmările

3. Ritual pentru ridicarea unui nou palat, traducere de A. Goetze, ANET, p. 735.

4. O.R. Gurney, „Hittite kingship”, p. 115.

5. Am adăugat ghilimele pentru a indica în acest mod că este vorba, într-un mare număr de cazuri, de mituri hattiene sau hurrite traduse sau adaptate în limba hittită.

6. Utilizăm traducerea lui A. Goetze, ANET, pp. 126-128; H.G. Güterbock, *Mythologies of the Ancient world*, pp. 144 sq., și M. Vieyra, *Les religions du Proche-Orient*, pp. 532 sq. Cf., de asemenea, Theodore Gaster, *Thespis*, pp. 302-309.

dispariției sale se fac imediat simțite. Focurile se sting în cămine, zeii și oamenii se simt „zdrobiți”; oia își lasă mielul și vaca își părăsește vițelul; „orzul și grâul nu se mai coc”, animalele și oamenii nu se mai acuplează. Pășunile se usucă și izvoarele seacă. (Este, poate, prima versiune literară a celebrului motiv mitologic, acel „gaste pays”, consacrat de romanele Graalului.) Atunci zeul Soarelui și-a trimis mesagerii – la început vulturul, apoi pe însuși zeul furtunii – pentru a-l căuta pe Telipinu, însă fără succes. În cele din urmă, Zeița-Mamă trimite albina; ea îl găsește pe zeu dormind într-un boschet și, înțepându-l, îl trezește. Furios, Telipinu provoacă asemenea calamități în țară, încât zeii se înfricoșează și recurg, pentru a-l calma, la magie. Prin ceremonii și formule magice, Telipinu este curățit de turbare și de „rău”⁷. Pacificat, el se reîntoarce în cele din urmă printre zei – și viața își regăsește ritmurile.

Telipinu este un zeu care „înfuriat” se „ascunde”, adică dispare din lumea inconjurătoare. El nu aparține categoriei zeilor vegetației, care mor și învie periodic. Totuși, „dispariția” sa are aceleași consecințe dezastruoase la toate nivelurile vieții cosmice. De altfel, „dispariție” și „epifanie” înseamnă, totodată, coborâre în infern și întoarcere pe pământ (cf. Dionysos, § 122). Dar ceea ce îl distinge pe Telipinu de zeii vegetației este faptul că „descoperirea” sa și „reanimarea” cu ajutorul albinei înrăutățește situația: abia ritualurile de purificare reușesc să-l pacifice.

Trăsătura specifică a lui Telipinu este „turbarea” sa demonică, care amenința să ruineze țara întreagă. E vorba de furia capricioasă și irațională a unui zeu al fertilității contra propriei sale creații, *viața* sub toate formele sale. Concepții asemănătoare de ambivalență divină se întâlnesc și în altă parte; ele vor fi elaborate mai ales în hinduism (cf. Śiva, Kālī). Faptul că rolul lui Telipinu a fost menit, de asemenea, zeilor furtunii și soarelui și anumitor zeițe – deci, în mare, divinităților guvernând diverse sectoare ale *vieții cosmice* – demonstrează că acest mit se referă la o dramă mai complexă decât aceea a vegetației; el ilustrează, în fond, misterul incomprehensibil al nimicirii Creației de către *propriii ei creatori*.

45. Învingerea Dragonului

Cu ocazia sărbătorii Anului Nou, *purullī*, mitul luptei între zeul furtunii și Dragon (*illuyanka*⁸) era recitat ritualic. Într-o primă întâlnire, zeul furtunii este învins și imploră ajutorul altor divinități. Zeița

7. Rituri analoge de pacificare sunt efectuate de către preot; a se vedea textul tradus de Th. Gaster, *Thespis*, pp. 311-312.

8. *Illuyanka*, literal „dragon”, „șarpe”, e totodată și nume propriu.

Inara a pregătit un banchet și l-a invitat pe Dragon. Mai înainte ea ceruse ajutorul unui muritor, Hupașiya. Acesta a acceptat, cu condiția ca zeița să se culce cu el; zeița a consimțit. Dragonul a mâncat și a băut cu o asemenea voracitate încât n-a mai putut să coboare iar în gaura sa, și Hupașiya l-a legat cu o funie. Atunci a apărut zeul furtunii care l-a ucis, fără luptă, pe Dragon. Această versiune a mitului se încheie cu un incident bine cunoscut în basme: Hupașiya a venit să locuiască în casa zeiței Inara, dar nu a respectat avertismentul dat de zeiță de a nu privi pe fereastră în timpul absenței sale. El și-a văzut soția și copiii, și a rugat-o pe Inara să-l lase să plece acasă. Urmarea textului s-a pierdut, dar se presupune că Hupașiya a fost ucis.

A doua versiune face următoarea precizare: Dragonul învinge pe zeul furtunii și îi ia inima și ochii. Atunci zeul s-a căsătorit cu fiica unui om sărac și a avut un copil. În timp ce creștea, acesta a hotărât să se căsătorească cu fiica Dragonului. Instruit de tatăl său, tânărul, abia intrat în casa soției, cere inima și ochii zeului furtunii și le obține. În posesia „forțelor” sale, zeul furtunii întâlnește din nou Dragonul, „la malul mării”, și reușește să-l învingă. Dar luându-i fiica în căsătorie, soțul contractase obligația de a fi loial Dragonului, și i-a cerut tatălui său să nu-l cruțe nici pe el. „Atunci zeul furtunii l-a ucis pe Dragon și pe propriul său fiu”⁹.

Lupta dintre un zeu și Dragon constituie o temă mitico-rituală destul de cunoscută. O primă înfrângere a zeului și mutilarea sa își vor afla paralela în lupta dintre Zeus și gigantul Typhon: acesta a reușit să-i taie tendoanele mâinilor și ale picioarelor, l-a urcat pe umerii săi și l-a purtat într-o grotă în Cilicia. Typhon a ascuns tendoanele într-o blană de urs, dar Hermes și Egipan izbutiră să le fure. Zeus și-a redobândit puterea și l-a zdrobit pe gigant¹⁰. Motivul furtului unui organ vital este destul de cunoscut. Dar, în versiunea hittită, Dragonul nu mai este monstrul terifiant care se întâlnește la numeroase mituri cosmogonice sau lupte pentru suveranitatea lumii (cf. Tiamat, Leviathan, Typhon etc.). El reprezintă de pe acum anumite trăsături care-i caracterizează pe dragonii poveștilor folclorice: lui Illuyanka îi lipsește inteligența și este lacom¹¹.

Zeul furtunii, învins într-o primă luptă, temă atestată și în alte părți, sfârșește prin a triumfa nu grație eroismului său, ci ajutorului unei ființe omenesti (Hupașiya sau fiul pe care l-a avut cu o muritoare). Este adevărat că, în cele două versiuni, acest personaj uman este în prealabil înzestrat cu o forță de origine divină: el este iubitul zeiței Inara sau fiul zeului furtunii. În ambele cazuri, deși din motive diferite, cel care ajută este suprimat de către însuși autorul evasidivinizării

9. Traducere de A. Goetze, ANET, pp. 125-126; Vieyra, *op. cit.*, pp. 526 sq.

10. Apollodorus, *Bibliotheca*, I, 6, 3.

11. Vezi Th. Gaster, *Thespis*, pp. 259-260.

sale. După ce se culcase cu Inara, Hupașiya nu mai avea dreptul să-și recâștige familia, adică societatea umană, deoarece, câștigând condiția divină, el putea să o transmită altor oameni.

În ciuda acestei „folclorizări” parțiale, mitul lui Illuyanka juca un rol central; el era recitat ritualic de Anul Nou. Anumite texte citează o luptă rituală între două grupuri opuse¹² comparabilă ceremonialului babilonian *akitu*. Semnificația „cosmogonică” a mitului, evidentă în lupta lui Marduk împotriva lui Tiamat, este înlocuită cu lupta pentru suveranitatea lumii (cf. Zeus-Typhon). Victoria zeului asigură stabilitatea și prosperitatea țării. Se poate presupune că, înainte de „folclorizarea” sa, mitul prezenta „domnia dragonului” drept o perioadă „haotică”, punând în pericol sursele înseși ale vieții (Dragonul simbolizează atât „virtualitatea” și obscuritatea, cât și seceta, suprimarea normelor și moartea).

46. Kumarbi și suveranitatea

De un interes excepțional este ceea ce s-a numit „teogonia” hurrito-hittită¹³, adică suita de evenimente mitice având ca protagonist pe Kumarbi, „Tatăl Zeilor”. Episodul inițial – „regalitatea în Cer” – explică succesiunea primilor zei. La început, Alalu a fost rege și Anu, cel mai important dintre zei, se prosterna în fața lui și îl slujea. Dar după nouă ani, Anu l-a atacat și l-a învins. Atunci Alalu s-a refugiat în lumea subterană și Kumarbi a devenit slujitorul noului suveran. După nouă ani, Kumarbi l-a atacat la rândul său pe Anu. Acesta a luat-o la fugă, zburând către cer, dar Kumarbi l-a urmărit, l-a prins de tâlpi, i-a mușcat „rinichii”¹⁴ și l-a aruncat pe pământ. Pentru că râdea și se bucura de isprava lui, Anu îl anunță că l-a însămânțat. Kumarbi scuipă ce mai avea în gură, dar o parte din sămânța lui Anu a pătruns în trupul lui și a rămas însărcinată cu trei zei. Urmarea textului este grav mutilată, dar se presupune că „copiii” lui Anu, având în primele rânduri pe Teșub, zeul furtunii, duc război cu Kumarbi și-l detroncăză.

Episodul următor, „Cântecul lui Ullikummi”, relatează efortul lui Kumarbi de a-și recâștiga regalitatea răpită de Teșub. Spre a crea un

12. Vezi textul (KUB XVIII 95, III, 9-17) tradus de Th. Gaster, *op. cit.*, pp. 267 sq. Cf., de asemenea, O.R. Gurney, *The Hittites*, p. 155. Un alt text face aluzie la „fixarea destinilor” de adunarea zeilor; cf. Gurney, *op. cit.*, p. 152, *id.*, „Hittite Kingship”, pp. 107 sq.

13. E vorba de traduceri hittite din texte hurrite, efectuate în jur de -1300. „Teogonia” hurrită reflectă sincretismul cu tradițiile sumeriene și nord-siriene mai vechi.

14. Primii traducători au propus „genunchi”. Cei doi termeni sunt eufemisme pentru organul sexual masculin.

rival capabil să-l învingă pe Teșub, el impregnează cu sămânța sa o stâncă. Produsul acestei legături a fost Ullikummi, un antropomorf de piatră. Așezat pe umărul gigantului Upelluri, care, cu trupul lui ieșit pe jumătate din mare, susține cerul și pământul (este analogul hurrit al lui Atlas), Ullikummi a crescut cu o viteză atât de mare încât a atins cerul. Teșub se îndreaptă atunci spre mare să înfrunte pe uriașul diorit, dar e învins. Textul prezintă mari lacune, totuși se poate reconstitui suita evenimentelor. Ullikummi amenință să distrugă omenirea întreagă și, alarmați, zeii se adună și hotărăsc să apeleze la Ea. Acesta se duce întâi la Enlil și apoi la Upelluri, și îi întreabă dacă au aflat că un uriaș de piatră a hotărât să-l doboare pe Teșub. Răspunsul lui Enlil s-a pierdut. Cât privește pe Upelluri, el narează un detaliu de mare importanță. „Când cerul și pământul au fost așezate în spina mea, eu nu am știut nimic. Când cerul a fost despărțit de pământ cu un cuțit, la fel nu am știut. Acum umărul meu drept suferă, dar eu nu știu cine este acest zeu”. Ea îi roagă atunci pe „zeii vechi” să „deschidă depozitele părinților și străbunilor” lor și să-i aducă cuțitul cu care ei au despărțit cerul de pământ. Se retează picioarele lui Ullikummi, lăsându-l astfel olog, dar dioritul se laudă mereu că regatul ceresc i-a fost lăsat moștenire de tatăl său, Kumarbi. În cele din urmă este doborât de către Teșub.

Acest mit este remarcabil din mai multe puncte de vedere. În primul rând, pentru anumite elemente arhaice pe care le conține: autofecundarea lui Kumarbi înghițind organul sexual al zeului pe care-l detronase; unirea sexuală a unui zeu cu o stâncă, având drept rezultat nașterea unui monstru antropomorf mineral; raporturile dintre acest diorit gigant și Atlasul hurrit, Upelluri. Primul episod poate fi interpretat ca o aluzie la bisexualitatea lui Kumarbi, trăsătură caracteristică a divinităților primordiale (cf., de exemplu, Tiamat, Zurvan). În acest caz, Teșub, care obține irevocabil suveranitatea, este fiul unui zeu celest (Anu) și al unei divinități androgine¹⁵. În ce privește fecundarea unei stânci de către o ființă supraumană, un mit analog se regăsește în Frigia: Papas (= Zeus) fertilizează o piatră numită Agdos, și aceasta naște un monstru hermafrodit, Agditis. Dar zeii îl castrează pe Agditis, transformându-l astfel în zeița Cybele (Pausanias, VII, 17: 10-12).

Mult mai răspândite sunt miturile care relatează nașterea oamenilor de piatră; le întâlnești din Asia Mică până în Extremul Orient și în Polinezia. E vorba, probabil, de tema mitică a „autohtoniei” primilor oameni; ei sunt născuți de o Mare Zeiță chtoniană. Anumiți zei (ca, de exemplu, Mithra) sunt de asemenea imaginați ieșind dintr-o stâncă,

15. După anumite fragmente mitologice, se pare că zeii care se găseau în „interiorul” lui Kumarbi ar fi discutat cu el pentru a ști prin care deschideri ale corpului său trebuiau să iasă (cf. Gütterbock, *op. cit.*, pp. 157-158).